

Тихомиров О. Д.

Доктор юридичних наук, професор кафедри теорії держави і права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Теорія механізму держави академіка В.В. Копейчикова та її значення для сучасного державорозуміння

В політологічній та юридичній літературі викладено багато різних теорій держави, які в межах структурно-функціонального підходу до змісту держави та за критерієм зв'язку її структури з державними функціями можна розділити на дві основні групи.

Дослідники, які відносяться до першої групи, розглядають державу як особливу організацію публічної влади, в структурі якої виокремлюють державний апарат та органи державного примусу, а тим самим локалізують державорозуміння переважно політичною сферою суспільного життя, а державну діяльність – сферою державного управління.

Друга група вчених орієнтується на розуміння держави як особливої організації суспільства, яка є суб'єктом не тільки політичної сфери, але й інших сфер суспільного життя – соціальної, духовної, економічної. В цьому випадку в структурі держави виокремлюється державний механізм, який складається з державних організацій, що призначені, як для управління суспільством, так й для безпосереднього здійснення функцій держави щодо забезпечення матеріальних, соціальних і культурних потреб суспільства.

В умовах плюралізму сучасних теорій держави (соціальної, правової, демократичної, національної тощо) саме останній підхід дає можливість комплексного дослідження структури держави, а також відповідно її функцій та видів державної діяльності, не обмежуючись тільки сферами політики, публічної влади та управління.

Засновником теорії механізму держави є Володимир Володимирович Копейчиков, який ще у 70-х роках минулого століття розробив методологічні та теоретичні засади цієї теорії. Основні результати дослідження механізму держави у традиціях того часу, були викладені ним у дисертації на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук „Питання теорії механізму радянської соціалістичної держави” (1969) та монографіях „Механізм Радянської соціалістичної держави” (1965), „Механізм Радянської держави” (1968), „Система органів Радянської держави за новою Конституцією СРСР” (1979) та інших монографіях, наукових статтях, виступах на наукових конференціях. Розроблена ним теорія механізму держави відбивала саме широкий підхід до розуміння держави.

Зберігаючи концептуальні засади теорії механізму держави, сучасні дослідники вносять певні зміни в окремі її положення, деталізують, адаптують їх щодо конкретних дослідницьких програм, внаслідок чого склалося декілька підходів до інтерпретації цього поняття.

Найбільш поширеною у теперішній час є інтерпретація поняття держави в традиціях, що були закладені В. В. Копейчиковим, тобто механізм розуміється як система державних організацій, призначених для здійснення функцій держави. До

державних організацій відносяться: органи держави, які здійснюють нормативно-правове регулювання основних сфер суспільного життя та управління державними підприємствами й установами; державні підприємства, що безпосередньо здійснюють функції та завдання держави у сфері забезпечення матеріальних потреб суспільства; державні установи, що призначені забезпечувати потреби суспільства в соціальній та духовній сферах.

Друга група авторів, також виходячи за межі виокремлення в структурі держави тільки державного апарату, до механізму держави вкочають різні складові: органи держави, органи державного примусу (армію, флот, поліцію), державний пропагандистський апарат (державні засоби масової інформації) та інші.

Третя група дослідників ототожнюють державний апарат і механізм держави.

Четверту групу складають погляди вчених, які, зберігаючи сутність механізму держави, розглядають це поняття з точки зору інституціонального підходу, що дає їм можливість деталізувати та систематизувати внутрішню побудову держави. В цьому випадку механізм держави інтерпретується як система органів державної влади (апарат держави) та інших основних інститутів держави, а його зміст охоплює органи державної влади, громадянство, територію, бюджетну, грошову і банківську системи, державні символи тощо.

Підтримуючи позиції тих учених, які прагнуть удосконалити, деталізувати та поглибити поняття механізму держави, дослідити його не тільки в межах структурно-функціонального підходу, але й інституціонального, системного, слід зазначити, що своєрідністю поняття механізм держави, на відміну від інших підходів до визначення структури держави (атрибутивного, форм держави), є його функціональна спрямованість. Тому, зберігаючи первісне розуміння механізму держави розроблене В.В.Копейчиковим, доцільно визначати структуру держави, в першу чергу, в залежності від її функцій та завдань, що дозволяє:

досліджувати основи побудови держави як залежні від суспільства, стану його розвиненості, здатності чи нездатності забезпечувати свої потреби за рахунок інституцій громадянського суспільства;

чітко розрізняти структурні елементи (підсистеми) держави за критерієм їх зв'язку зі здійсненням владних повноважень у зовнішньому по відношенню до них середовищі;

досліджувати державу та її структурні компоненти як суб'єктів державної діяльності і, таким чином, реалізувати діяльний підхід;

підійти до дослідження держави не тільки в політологічній та юридичній площинах, а комплексно як цього потребує державознавство.

На підставі зазначеного вище уявляється можливим зробити окремі висновки, стосовно розуміння однієї з центральних категорій державознавства.

В методології сучасних теоретичних конструкцій внутрішньої будови держави авторами використовуються різні підходи до визначення домінуючої частини механізму держави: у правових теоріях – правові форми діяльності, у соціальних – соціальні установи та інститути; у демократичних – виборчі системи, інститути гласності, контролю тощо.

Традиція обмеження держави тільки владою, причому політичною – залишає поза межами наукового інтересу місце та роль держави в економічній сфері – як власника, в ідеологічній – як системи державних засобів та інституцій

впливу на культуру і свідомість населення країни, в соціальній як суб'єкта забезпечення безпосереднього життя людей, в правовій – як одного із суб'єктів творення права та його реалізації. Усе це обумовлює необхідність використання комплексного підходу, згідно якого внутрішня побудова держави має розглядатися, в першу чергу, через призму її соціального призначення, залежності функцій держави, системи органів державної влади, інших державних інституцій від рівня розвитку суспільства, його здатності забезпечувати суспільні потреби, а не навпаки, саме в реалізації такого підходу і вбачається значення теорії механізму держави видатного вітчизняного вченого академіка В. В. Копейчикова.